

ADRIAN CIOFLÂNCĂ*

ANTISEMITISMUL CA FALSĂ ȘTIINȚĂ. ȘAMA SALZBERGER VS. NICOLAE PAULESCU

Despre Șama Salzberger nu se știu multe lucruri. Dar nici nu ar fi multe de aflat, pentru că a dus o viață modestă, departe de fabrica de prestigii a Capitalei. Cei care îl evocă și-l amintesc vânzând cuie, caiele și alte lucruri din fier la o tețghea. Salzberger a fost toată viața un mărunț negustor de fierărie la Botoșani¹. Însă dincolo de mica afacere care asigura traiul familiei, Salzberger ascundea o mare pasiune pentru carte; dincolo de comerciantul modest se găsea un erudit profund.

Șama Salzberger s-a născut la Burdujeni – Suceava în 1885, într-o familie rabinică. A învățat la o academie talmudică (ieșivă), a primit certificat de rabin, dar nu a fost de acord să urmeze o carieră rabinică, așa cum și-ar fi dorit familia. A rămas însă cu o bună cunoaștere a Talmudului, aprofundată ulterior. L-a ajutat și faptul că fratele soției, Minna Gold, era cunoscutul învățat Leon Gold (Iehuda Ariel). Salzberger a urmat, de asemenea, studii laice pentru a-și îmbunătăți cultura generală și a făcut din studiul limbilor străine o preocupare constantă. A fost foarte activ în viața comunitară evreiască la Botoșani și în mișcarea sionistă (și-a trimis copiii în Israel, dar el nu a mai putut emigra din motive de boală). A scris despre iudaism, Talmud, Biblia ebraică, toleranță, iar scrierile îl dezvăluie ca un observator atent și informat, cu mare cuprindere și totuși remarcabil de modest și echilibrat². Lucrarea sa de căpătâi, *Adevăruri despre Talmud și Judaism*, demonstrează știință de carte și putere analitică, constituind până astăzi cel mai temeinic răspuns dat lucrărilor antisemite publicate de profesorul de fiziologie Nicolae C. Paulescu de la Facultatea de Medicină din București.

Cartea lui Salzberger a fost publicată în două ediții în perioada interbelică. Prima, apărută în 1923, la Botoșani, purta titlul *Un răspuns întârziat la calomniile învechite* și se

* Cercetător științific, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române – Filiala Iași.

¹ Ady Carmi, *Amintiri despre talmudistul Șamai Salzberger din Botoșani*, în „Orient Express”, XI, nr. 546, 5.09.2005, p. 21; Victor Rusu, *Balada târgului evreiesc*, București, Editura Hasefer, 2008, p. 136-137.

² Șlomo Leibovici Laiș, *Evreimea botoșăneană. Mini-monografie*, Tel Aviv, Editura Comitetului pentru activitate culturală judaică al evreilor originari din România, 2005, p. 135-138; Baruch Tercatin, Lucian-Zeev Herșcovici, *Entziqlopedyah LeYahaduth Romaniah: Rabanim, Admorim, Manhigym, Bathey-Kneseth Beavar Ubehoveh*, vol. 2, Jerusalem, Mosad Harav Kook, 2012, p. 485. Cu mulțumiri domnului Lucian-Zeev Herșcovici pentru traducerea intrării din enciclopedie referitoare la Șama Salzberger. În privința datei decesului, există două variante: 5.11.1943, dată avansată de ziaristul M. H. Bady (citată de Șlomo Leibovici Laiș, *op. cit.*, p. 138) și 1945 (în Șlomo Leibovici Laiș, *op. cit.*, p. 527; Baruch Tercatin, Lucian-Zeev Herșcovici, *op. cit.*, p. 485). Salzberger a avut trei copii, toți stabiliți în Israel: Hanni Barkan, una din fondatoarele kibuțului Ghivat Brener în 1943, Sidonia Rosen, dintre fondatoarele kibuțului Nețer Sireni în 1952, și fiul Ișaiahu, stabilit la Petah Tikva.

anunța chiar de pe pagina de gardă ca un „Răspuns documentat la cartea D-lui Profesor Dr. N. C. Paulescu *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria*”³. A doua ediție, extinsă, a apărut tot la Botoșani, dar cu titlu schimbat: *Adevăruri despre Talmud și Judaism. Documente și lămuriri*⁴. Ambele erau ediții de casă, semnate personal de autor. Aceasta ar fi o explicație pentru circulația slabă a cărții. Recent, cartea fost reeditată de Editura Hasefer⁵.

La apariție, volumul a fost semnalat prompt de „Curierul israelit”, cea mai importantă publicație evreiască a vremii. Articolul insista pe contrastul dintre faima savantului Paulescu pusă în slujba minciunii antisemite și modestia învățatului evreu dedicată adevărului⁶. Totuși, lucrarea nu a fost discutată în detaliu nici atunci, nici altădată. Paradoxal, nici măcar presa antisemită – care altfel lua în vizor pe oricine formula critici la adresa corifeilor iudeofobiei din România – nu a pomenit decât de puține ori de replica dată de Salzberger lui Paulescu⁷. Autorul i-a și trimis un exemplar lui Paulescu, dar a rămas fără răspuns⁸.

Conform propriilor mărturisiri, talmudistul botoșănean a scris cartea înainte de Primul Război Mondial și era pe punctul de a nu o publica, crezând, pentru o vreme, că schimbările de după Marele Război vor îmbunătăți situația evreilor și că polemicele cu caracter religios își vor pierde relevanța. Curând a descoperit că, „dimpotrivă, atacurile cu caracter religios s-au întărit” și a decis publicarea pentru a arăta că antisemiții „nu recurg la arme onorabile în lupta lor împotriva iudaismului, deoarece se servesc în mare parte de minciuni și de calomnii a căror temeinicie publicul cititor nu o poate verifica”⁹. În categoria publicului lipsit de instrumentele intelectuale necesare pentru a face deconstrucția textelor antisemite, Salzberger includea și tineretul comunității evreiești, care „s-a îndepărtat de vechea noastră cultură” și „este complect dezarmat pe tărâmul cunoștințelor religioase și talmudice”¹⁰. În *Prefața* la a doua ediție, scrisă în octombrie 1938, Salzberger constata că „întâmplările din vremea din urmă mi-au dovedit că lucrarea mea mai este încă de o vie actualitate”¹¹.

Cum este ușor de observat, anii în care au apărut primele două ediții ale cărții, 1923 și 1938, au o importanță simbolică pentru subiectul tratat de Salzberger, fiind momente cheie în dezvoltarea antisemitismului ca mișcare politică de masă în România interbelică.

³ Șama Salzberger, *Un răspuns întârziat la calomniile învechite. Răspuns documentat la cartea D-lui Profesor Dr. N. C. Paulescu „Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria”*, Botoșani, Editura autorului, Tipografia „Concurența” O. Marcovici, 1923, 232 p. Ediție disponibilă la Biblioteca Centrală Universitară Iași. Cartea lui Nicolae C. Paulescu *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria* a apărut la București, în 1913.

⁴ Șama Salzberger, *Adevăruri despre Talmud și Judaism. Documente și lămuriri*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Botoșani, Editura autorului, 1938. Ediție disponibilă la Biblioteca Centrală Universitară București.

⁵ Șama Salzberger, *Adevăruri despre Talmud și Judaism. Documente și lămuriri*, ediția a III-a, București, Editura Hasefer, 2012.

⁶ „Curierul israelit”, an XIV, nr. 26, 15.07.1923, p. 1.

⁷ De exemplu, în toată colecția publicației „Apărarea Națională”, condusă de A. C. Cuza și la care scria regulat și Nicolae C. Paulescu, există doar două referințe marginale la cartea lui Salzberger: an III, nr. 17, 1.12.1924, p. 387-388; an III, nr. 18, 15.12.1924, p. 420.

⁸ Șama Salzberger, *Adevăruri despre Talmud*, 1938, p. 17-19. Autorul atașează recipisa Oficiului Poștal pentru a demonstra expedierea către Paulescu. Un alt exemplar i-a fost trimis lui Gala Galaction, care a vorbit elogios de Salzberger.

⁹ *Ibidem*, p. 19.

¹⁰ *Ibidem*, p. 21.

¹¹ *Ibidem*, p. 20.

În martie 1923, cu puțin timp înainte de promulgarea Constituției care consfințea formal acordarea drepturilor cetățenești pentru evreii din România, s-a format la Iași Liga Apărării Naționale Creștine (L.A.N.C.), condusă de profesorul Alexandru C. Cuza (atunci decan la Facultatea de Drept a Universității din Iași), secondat de Nicolae C. Paulescu, ca vicepreședinte fondator, și de Corneliu Zelea Codreanu, responsabil cu organizarea, abia întors din Germania unde a văzut în acțiune grupările antisemite. Actul de înființare a fost semnat în Aula universității ieșene. Cu un an înainte, Cuza și Paulescu înființaseră Uniunea Național Creștină (U.N.C.), având ca publicație oficială „Apărarea Națională”, periodic urmărind o unică agendă: antisemitismul. U.N.C. susținea că pentru evrei soluția ar fi „așezarea lor silită pe un teritoriu determinat de către celelalte nații unite”, precedată de desfășurarea „unei acțiuni practice de eliminare, și a unei legislații speciale” având ca scop „înlăturarea oricărei înrâuriri a jidanilor asupra națiilor în mijlocul cărora sunt așezați”¹². Scopul Uniunii era „de a lupta, prin toate mijloacele legale, pentru sprijinirea intereselor economice, politice și culturale românești, împotriva jidanilor”¹³. Organizația continuatoare, L.A.N.C., era orientată, printre altele, împotriva prevederilor internaționale, constituționale și legale care asigurau emanciparea populației mozaice. Perspectiva includerii evreilor, prin prevederile constituționale, în corpul cetățenesc al României a făcut ca mișcările antisemite să ceară o redesenare a granițelor juridice și simbolice dintre creștini și evrei, laolaltă cu excomunicarea acestora din urmă din corpul național. „Misiunea istorică a L.A.N.C. – ca organizație în serviciul mișcării naționale a timpului nostru – este eliminarea jidanilor”, spunea un articol programatic¹⁴.

A. C. Cuza a fost principalul instigator al mișcărilor studențești antisemite din anii '20. Profesorul ieșean tocmăi se despărțise politic de Nicolae Iorga, cu care colaborase pe o agendă antisemită la „Neamul românesc” și fondase, în 1910, Partidul Naționalist-Creștin. Spre deosebire de Cuza, Iorga a devenit adeptul acordării drepturilor cetățenești evreilor și se opunea violenței politice.

A. C. Cuza, în schimb, s-a radicalizat după război. „Apărarea Națională” a cerut, într-un apel publicat încă din primul număr, introducerea măsurilor discriminatorii împotriva studenților evrei¹⁵. Manifestațiile antisemite și violențele de stradă au izbucnit la sfârșitul anului 1922 și s-au generalizat în 1923. Un rol important în inflamarea atmosferei și provocarea violențelor l-a avut Asociația Studenților Creștini, care îl avea pe Cuza ca mentor și pe C. Z. Codreanu ca lider *de facto*. În cele patru orașe universitare, București, Cluj, Iași, Cernăuți, studenți evrei au fost bătuți, intimidați, împiedicați să participe la ore, discriminați la examene; cursurile au fost suspendate perioade lungi de autorități în încercarea de a calma spiritele; piese de teatru au fost întrerupte, conferințe au fost tulburate și redacții de ziare atacate. Iată ce scrie Wilhelm Filderman, liderul Uniunii Evreilor Români, într-un memoriu adresat regelui în mai 1923: „În școală, de pe catedră, în unele licee și facultăți, în loc de învățatură, profesorii – funcționari publici – predică ura, excită la revoltă, îndeamnă la devastări și la asasinat împotriva noastră. Studenții [evrei] sunt zilnic maltratați și bătuți cu ciomege pe străzi și chiar în localurile universităților. Cu topoare, tipografii și localuri au fost complet devastate la Iași și la Cluj. Toată țara a fost împănată cu broșuri

¹² „Apărarea Națională”, an I, nr. 13, 1.10.1922, p. 6.

¹³ Actul constitutiv al „Uniunii Național Creștine” din 24.01.1922, în „Apărarea Națională”, an I, nr. 14, 15.10.1922, p. 26. Programul Uniunii poate fi citit în „Apărarea Națională”, an II, nr. 19, 1.01.1923, p. 30-31.

¹⁴ „Apărarea Națională”, an V, nr. 1, 1.04.1927, p. 2.

¹⁵ „Apărarea Națională”, an I, nr. 1, 1.04.1922, p. 20.

imunde, al căror conținut nu este decât o țesătură de minciuni odioase, care nu rezistă la cea mai elementară analiză, dar care toate îndeamnă la revoltă împotriva noastră, la izgonirea noastră din țară, la îngrădirea drepturilor sfinte de a învăța și munci. Religia noastră, ea însăși – mama religiei creștine – este zilnic insultată”¹⁶.

Punctul de plecare al tulburărilor studențești a fost bizarul „scandal al cadavrelor”, izbucnit la sfârșitul anului 1922: studenții naționaliști de la Medicină, întâi din Cluj, apoi din Iași, susțineau că instituțiile comunitare evreiești refuză să pună la dispoziția facultăților de Medicină cadavrele de evrei nerevendicate spre disecție experimentală; în ciuda dezmințirilor date de liderii evrei, care au arătat că, dincolo de normele religioase invocate de tradiționaliștii comunităților evreiești, pur și simplu numărul de cadavre nerevendicate era mic, naționaliștii au cerut insistent, uneori apelând la violență, având și sprijinul unor profesori, ca evreii să poată participa doar la disecția cadavrelor de evrei, nu și de creștini (ceea ce periclita formarea profesională a studenților evrei)¹⁷. Atunci când s-a zvonit că Senatul universitar din Iași a fost de acord cu solicitările naționaliștilor, Filderman a avertizat că aceasta echivala cu „întronarea oficială a antisemitismului”¹⁸. Controversa a durat câțiva ani.

Acest scandal se grefa pe un altul, mult mai important: cel provocat de solicitarea grupărilor naționaliste ca în universitate să se facă admitere pe baza principiului numit *numerus clausus*, adică numărul de studenți ai unei etnii să fie proporțional cu ponderea respectivei etnii din totalul populației. Vizați erau, în primul rând, studenții evrei, care – provenind dintr-o populație preponderent urbană, cu nivel de alfabetizare peste cel al creștinilor – erau supraraprezențați în anumite facultăți (cu precădere la Farmacie, Medicină, Drept, Științe). *Numerus clausus* fusese aplicat din 1920 în Ungaria și intrase pe agenda mișcărilor studențești antisemite, apoi a partidelor extremiste, în mai toată Europa Centrală și de Est. În România, până atunci, evreii care aspirau la studii universitare au fost discriminați prin efectele Constituției de la 1866, dar și ale Legii Haret din 1898, însă *numerus clausus* nu a fost introdus până la adoptarea legislației antisemite la sfârșitul anilor ’30. În practică însă s-a întâmplat destul de des, mai ales în anii ’20, ca evreii, cu precădere cei din Basarabia, să fie descurajați să urmeze universități din România, prin violență sau diferite șicane administrative (solicitarea unor acte greu de obținut, nerecunoașterea actelor depuse la dosar, respingerea sistematică a evreilor la examene). A. C. Cuza, care a abuzat din plin de poziția sa de profesor universitar și decan, le-a spus explicit studenților evrei, în 1923, că nu îi va trece examenele niciodată¹⁹.

Ziua de 10 decembrie a devenit un simbol al mișcărilor antisemite. Pe 10 decembrie 1922, delegații de la centrele studențești din toată țara s-au adunat la București, lansând un program în care cereau introducerea restricțiilor pentru admiterea studenților evrei în

¹⁶ Wilhelm Filderman, *Memoriu*, în „Curierul israelit”, an XIV, nr. 19, 20.05.1923, p. 1.

¹⁷ Lucian Nastasă (editor), *Antisemitismul universitar în România (1919-1939). Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studiul Problemelor Minorităților Naționale, Kriterion, 2011, p. 191-270. Incidente de același fel au avut loc în prealabil în Ungaria, studenți și profesori evrei de la Medicină fiind atacați de naționaliști în laboratoarele Facultății de Medicină din Budapesta; este posibil ca aceste incidente să fi fost sursa de inspirație pentru studenții din Cluj care au declanșat scandalul; ulterior s-au produs tulburări similare și în alte state din zonă. Vezi „American Jewish Year Book”, vol. 25, 1923-1924, p. 28, 91-92; incidentele din Ungaria au fost relatate și de „Apărarea Națională”, an I, nr. 18, 15.12.1922, p. 22.

¹⁸ Adresă trimisă rectorului Universității din Iași de Uniunea Evreilor Români, 13.09.1923, în Lucian Nastasă (editor), *op. cit.*, p. 261.

¹⁹ Petiție semnată de studenți evrei de la Facultatea de Drept, 15.12.1923, în Lucian Nastasă (ed.), *op. cit.*, p. 270.

universități, disecții doar pe cadavre de corelegionari, sancțiuni pentru presa „care insultă credința, neamul și națiunea română” și păstrarea caracterului etnic al culturii naționale²⁰. La Congresul studenților naționaliști de la Iași, din august 1923, ziua de 10 decembrie a fost proclamată ca sărbătoare națională a studențimii române²¹. După acest eveniment, în fiecare an au fost organizate aniversări și au izbucnit incidente.

Tot în 1923, mișcarea studențească condusă de C. Z. Codreanu a căpătat caracter antisistem, fiind îndreptată împotriva partidelor politice și a „românilor ticăloșiți”, „vânduți jidanilor”.²² De aici și până la ideea asasinatului ca formă de terorism politic nu a fost decât un pas. În octombrie 1923, autoritățile au descoperit un complot pus la cale de C. Z. Codreanu și Ion Moța, împreună cu alții (așa-numitul complot din Dealul Spirii, din 8 octombrie), de asasinare a unor lideri ai lumii politice și ai comunităților evreiești²³. Liderii naționaliști au fost închiși în închisoarea Văcărești, unde a apărut ideea constituirii organizației „Arhanghelului Mihail”, care va sta la baza mișcării legionare. Participanții la complot vor fi achitați în 1924, cu excepția lui Moța, care l-a împușcat pe Aurelian Vernichescu, camarad despre care bănuia că a dezvăluit autorităților detaliile complotului. Încurajat de atmosfera de impunitate, Codreanu l-a asasinat pe prefectul de poliție din Iași, Constantin Manciu, pe 25 octombrie 1924²⁴. Și de data aceasta avea să fie achitat, în 1926.

Ascensiunea lui Benito Mussolini în Italia a inspirat apariția mai multor grupări fasciste autohtone, dintre care Fascia Națională Română, care promova de asemenea antisemitismul, fără a se limita la acesta. F.N.R. avea câteva mii de adepți, care se adăugau celor mult mai numeroși ai asociațiilor studențești antisemite, ai L.A.N.C. și ai grupului lui C. Z. Codreanu. Acesta din urmă se va desprinde din L.A.N.C. în 1927 și va forma Legiunea Arhanghelului Mihail²⁵.

Vedem așadar că la începutul anilor '20 erau profilate deja tendințele radicale care vor răvăși anii '30 și vor provoca participarea României la Holocaust. Antisemitismul nu se mai limita la colportarea de stereotipuri degradante și încurajarea legislației marginalizante, ci pleda pentru soluții radicale (precum excluderea totală a evreilor din anumite sfere de activitate sau expulzarea din România) și raționaliza violența împotriva lor. Începând cu 1938, anul celei de-a doua ediții a cărții lui Salzberger, programul antisemit formulat în anii '20 va fi pus sistematic în aplicare.

Desigur, Salzberger nu a fost singurul care a denunțat atunci, în scris, într-o formulă articulată, ascensiunea antisemitismului²⁶. Simon Bayer, un avocat cu solide lecturi din științe sociale și medicale, a semnat în 1923 o carte excelentă despre lipsa de temeinicie a teoriilor rasiale, avertizând asupra pericolului reprezentat de antisemitism și noua sa specie, „antisemitismul științific”. Bayer observa că „ura de rasă dizolvă [...]

²⁰ *Revendicările studenților*, în „Adevărul”, 10 decembrie 1922, p. 4; Maria Someșan, *Universitate și politică în deceniile 4-6 ale secolului XX. Episoade și documente*, București, Editura Universității din București, 2004, p. 89-90.

²¹ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, ediția a II-a, Sibiu, Editura „Totul pentru Țară”, 1936, p. 157; vezi și p. 75 și urm.

²² *Ibidem*, p. 157, 163.

²³ Vezi „Adevărul” începând cu 10.10.1923.

²⁴ Pentru detalii despre asasinat, vezi Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Penal, dosar P 13207.

²⁵ Pentru o evaluare a gradului de susținere pentru mișcările radicale, antisemite, din anii '20, vezi Roland Clark, *European Fascists and Local Activists: Romania's Legion of the Archangel Michael (1922-1938)*, PhD Dissertation, Pittsburgh, University of Pittsburgh, 2012, p. 70-138.

²⁶ Pentru o cronologie a publicațiilor pro și contra evreilor, vezi Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*, București, Editura Hasefer, 2006, p. 370-406.

statul în grupuri dușmănoase și artificiale între cari legătura de coeziune națională nu mai e posibilă”²⁷ și că „a permite [...] manifestarea unor acte cari violează în mod flagrant legea fundamentală a țării, cum sunt manifestările antisemite, este a desconsidera legea și a pregăti noi abateri”²⁸. Bayer scria profetic că „propaganda urei de rasă, oricât de sterilă ne apare ca rezultat final, cr[ea]jează însă în mod vremelnic o depresiune a sentimentului moral, o deslănțuire de instincte și patimi, cari prilejuiesc o stare de nestabilitate socială în mijlocul căreia mâna viguroasă a primului aventurier va putea să-și imprime pecetea”²⁹.

Tot în 1923 a publicat o broșură despre morala iudaismului Iacob J. Niemirower, pe atunci șef rabin al Comunității evreilor din București. Realizând o elegantă sinteză a prevederilor talmudice privind morala iudaică, Niemirower a căutat să combată, în subsidiar, antisemitismul bazat pe argumente religioase, în spatele căruia aprecia că se găseau falsuri, ignoranță și aversiune³⁰. Mai târziu, în 1936, Niemirower, pe când era șeful cultului mozaic din România, a fost ținta unui atentat³¹.

În 1925, Andrei Brociner a publicat o conferință despre antisemitism ținută însă în 1914³². Autorul cunoscuse direct violența antisemită încă de când era elev, în timpul tulburărilor din Iași din 1866, când a fost bătut crunt de colegi, pe fondul dezbaterilor aprinse pe marginea articolului 7 din Constituție. Andrei Brociner provenea dintr-o familie faimoasă de intelectuali. Fratele său Marco Brociner a fost expulzat din țară în 1885, alături de Moses Gaster și alții, și a murit în timpul Holocaustului într-un ghetou nazist din Viena. Un alt frate, Joseph Brociner, a fost foarte activ în viața comunitară evreiască; în 1910 a semnat o broșură privind *Chestiunea israeliților români*³³, în care polemiza cu Radu Rosetti (Verax), autorul unei cărți antisemite care se bucura de faima unui tratat științific³⁴. Un al treilea frate, colonelul Moritz Brociner, a fost erou al Războiului de Independență. Un membru al familiei extinse a lui Moritz, Iosif Brociner, o tânără speranță a lumii intelectuale evreiești, avea să moară în timpul pogromului de la Iași, la doar 17 ani, împreună cu tatăl său, ambii fiind asfixiați în „trenul morții” care s-a oprit la Podu Iloaiei³⁵.

Wilhelm Filderman – febrilul lider al Uniunii Evreilor Pământeni, redenumită în 1923 Uniunea Evreilor Români – a semnat nenumărate materiale (scrisori, memorii adresate liderilor politici, articole de ziar, broșuri etc.) prin care erau deconstruite principalele teme ale discursului antisemit³⁶. Cea mai importantă publicație timpurie a lui Filderman a văzut lumina tiparului în 1925 și purta titlul *Adevărul asupra problemei evreiești*³⁷. În această lucrare, liderul U.E.R. combătea cu argumente temeinice mai

²⁷ Simon Bayer, *O doctrină a urei și o propagandă primejdioasă: antisemitismul*, București, 1923, p. 31.

²⁸ *Ibidem*, p. 32.

²⁹ *Ibidem*, p. 28.

³⁰ I. J. Niemirower, *Morala iudaismului*, București, 1923.

³¹ *Atentatul contra d-lui dr. I. Niemirower*, în „Adevărul”, an XXVIII, nr. 2, 14.01.1936, p. 1.

³² Andrei Brociner, *În legătură cu antisemitism[ul]*, București, Tipografia „Caragiale”, 1925.

³³ J. B. Brociner, *Chestiunea israeliților români*, București, Tipografia Horia Carp & Marinescu, 1910.

³⁴ Verax, *La Roumania et les Juifs*, București, Socec, 1903.

³⁵ Iosif Brociner, *File risipite... adunate*, Tel Aviv, 1986. Bunicul din partea tatălui lui Iosif a fost văr cu Moritz Brociner.

³⁶ Vezi Wilhelm Filderman, *Memoirs & Diaries, 1900-1940*, vol. I, Jean Ancel (ed.), Jerusalem & Tel Aviv, Yad Vashem & The Goldstein-Goren Diaspora Research Center, 2004; idem, *Un avocat al emiei sale. Un avocat al cauzei naționale a României. Articole, discursuri, memorii. 1921-1948*, 2 vol., București, Fundația Dr. W. Filderman, 2000.

³⁷ Titlul complet: *Adevărul asupra problemei evreiești din România în lumina textelor religioase și a statistice. Urmate de listele nominale ale ostașilor evrei morți, răniți, prizonieri, dispăruți și decorați în războiul pentru întregirea României*, București, Tipografia „Triumful”, 1925.

multe teme recurente în discursul radical: mitul invaziei evreiești și al celor 2 milioane de evrei din România Mare, mitul lașității și trădării în timpul Marelui Război, mitul Taldumului ca sursă a răului, mitul omorului ritual, cel al Protocoalelor Înțelepților Sionului etc.

În anii '20 ai secolului XX se înregistrează două tendințe ale antisemitismului care ne interesează aici în mod particular. Prima ține de efortul discursului antisemit de a simula protocolul științific pentru a-și spori pretențiile de veridicitate. Cea de-a doua are legătură cu proliferarea pseudo-exegezei Talmudului menită a extrage motive religioase și culturale care să justifice iudeofobia.

Câteva considerații despre antisemitismul modern sunt necesare.

O explicație pentru impactul antisemitismului ține de faptul că simulează o formă de cunoaștere – o cunoaștere rapidă, profundă și atotcuprinzătoare. Discursul care îi pune pe evrei la originea tuturor lucrurilor nefaste oferă un principiu explicativ unic ce pare a funcționa pe post de cheie de lectură universală. Antisemitismul este un *monism* ce pretinde că oferă răspunsuri unor întrebări fundamentale despre natura umană și funcționarea societății, despre viața politică și statul modern, despre istorie, economie, demografie, biologie și așa mai departe. Totodată, antisemitismul simulează cunoașterea *esențialistă*, în sensul dat de Karl R. Popper, de explicație ultimă care asigură accesul la realitățile, la esențele, care se ascund în spatele aparențelor³⁸. În fine, tipul de cunoaștere promis de antisemitism abuzează în aceeași măsură de *inducție* (extrapolând cazuri particulare, reale sau inventate, la general) și de *deducție* (enunțuri generale, neverificate și neverificabile, fiind aplicate pentru a explica fiecare situație particulară și pentru a descrie indivizi). În fapt, se produce o simulare a demonstrației prin artificii de limbaj, prin utilizarea masivă a tropilor – inducțiile și deducțiile fiind mimate prin metonimie și sinecdocă.

Fobia antievreiască se folosește de o tendință general umană, numită de psihologii Susan T. Fiske și Shelley E. Taylor „zgârcenie cognitivă” („cognitive miserliness”) – adică înclinația de a utiliza, în condiții de bombardament informațional, idei simple, asimilate repede, cu mijloace intelectuale reduse, pentru a „traduce” fenomene complexe și a lua decizii³⁹. Teoriile antisemite se greșesc foarte bine pe modernitate, exploatând optimismul epistemologic al acesteia, promisiunea că orice poate fi cunoscut datorită progreselor rațiunii și științei, și, pe de altă parte, profită eficient de vulnerabilitățile ei. Dacă admitem că modernitatea a avut un efect destructurant asupra cadrelor tradiționale ale vieții umane, este de înțeles că schimbările dramatice și rapide au provocat anxietăți colective. Mulți dintre analiștii antisemitismului îl văd ca răspuns dat, unul alături de multe altele, la anxietățile modernității, la oroarea indeterminării⁴⁰.

Antisemitismul în accepțiunea sa modernă – care adaugă la iudeofobia religioasă resentimentul fundamentat pe pseudo-științe precum rasismul, care structurează aversiunea față de evrei sub forma unei ideologii coerente articulate politic și care propune soluții radicale și sistematice pentru „rezolvarea problemei evreiești”⁴¹ – a

³⁸ Karl R. Popper, *Conjecturi și infirmări. Creșterea cunoașterii științifice*, trad. C. Stoenescu, D. Stoianovici, F. Lobonț, București, Editura Trei, 2001, p. 140.

³⁹ Susan T. Fiske, Shelley E. Taylor, *Social Cognition. From Brains to Culture*, ediția a II-a, New York, McGraw-Hill, 1991 (termenul „cognitive miserliness” a fost lansat în 1984, odată cu prima ediție a cărții).

⁴⁰ Zygmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 2000, p. 62 și urm.; Roger Griffin, *Modernism and Fascism. The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler*, Houndmills, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2007, p. 109 și urm.

⁴¹ Yehuda Bauer, *In Search of a Definition of Antisemitism*, în Michael Brown (ed.), *Approaches to Antisemitism. Context and Curriculum*, New York, American Jewish Committee and International Center for University Teaching of Jewish Civilization, 1994, p. 10-31.

explodat în a doua parte a secolului XIX și prima parte a secolului XX, într-o epocă de transformări profunde. Marile dileme din statele emergente – modernitate vs. tradiție, urban vs. rural, industrial vs. agricol, tehnologie vs. cultură, burghezie vs. nobilitate, occidental vs. autohton, multinațional vs. național, democrație vs. autocrație etc. – implicau tot atâtea crize ale cunoașterii. Ritmul rapid al schimbărilor, restructurarea ierarhiilor sociale și a formelor de prestigiu în societate, democratizarea mecanismelor de recrutare politică și deschiderea sferei publice, modificarea perspectivelor asupra naturii umane, a statului și a societății, progresul științelor, noile instrumente de comunicare în masă – acestea și multe altele au schimbat radical cadrele de percepție și au complicat înfinit peisajul pentru omul obișnuit. Inovațiile tehnologice devenite comodități au modificat percepțiile asupra spațiului și timpului. Distanțele și duratele s-au comprimat; spații îndepărtate au fost puse în legătură în timp real, concomitent; iar ideea simultaneității, o adevărată obsesie în perioada 1880-1920, combinată cu ideile organiciste sau mecaniciste, făcea să pară că totul se leagă, că istoriile locale depind de evoluții globale, că prezentul este legat strâns de trecut, că individul este captiv grupului din care face parte⁴².

Intellectualii publici și-au asumat rolul de „traducători”, de experți care explică schimbările, și de călăuze care indică căi, soluții. Intellectalii antisemiți au plasat în centrul explicațiilor un principiu causal unic, o cauzalitate diabolică, și au imaginat soluții radicale pentru a schimba situația.

Evreii au fost identificați cu modernitatea și cu răul atribuit acesteia. Rolul jucat de evrei în schimbările de la cumpăna secolelor XIX-XX, dar mai ales vizibilitatea lor sporită în diferite sfere de activitate au surprins și au stârnit resentimente. Discursul antisemit a canalizat aceste resentimente, organizându-le în scheme explicative care furnizau nu doar descrieri ale „problemei”, ci și „soluții” de rezolvare a ei.

Antisemitismul ca pseudo-cunoaștere și-a căutat aliați în lumea științifică. La sfârșitul secolului XIX, știința a ieșit învingătoare din „lupta cunoașterilor” declanșată începând cu secolul XVIII⁴³, devenind modalitatea de afirmare a adevărului cu cea mai mare autoritate epistemologică. Ideologiile au încercat să împrumute din această autoritate, simulând protocolul științific și pretinzând că susțin adevăruri rezultate în urma unor demonstrații științifice⁴⁴.

Întâlnirea dintre știință și ideologie s-a produs în mai multe moduri. Au existat cariere academice construite exclusiv pe seama discursului antisemit. Cel mai faimos caz din România este cel al lui A. C. Cuza. Acesta a obținut doctoratul și poziția de titular la Catedra de economie politică a Universității din Iași pe baza lucrării *Despre poporație*, un tratat antisemit masiv, în care erau plagiați autori occidentali⁴⁵. Opera sa

⁴² Stephen Kern, *The Culture of Time and Space 1880-1918*, Cambridge/Massachusetts, Harvard University Press, 1983, p. 36-88.

⁴³ Michel Foucault, „*Trebuie să apărăm societatea*”. *Cursuri rostite la College de France (1975-1976)*, trad. B. Ghiu, București, Editura Univers, 2000, p. 180 și urm.

⁴⁴ Alan E. Steinweis, *Studying the Jew. Scholarly Antisemitism in Nazi Germany*, Cambridge/Londra, Harvard University Press, 2006.

⁴⁵ Prima ediție a apărut în 1899. Plagiatul a fost demonstrat într-o carte-recenzie: Emanuel Socor, *O rușine universitară. Plagiatul D-lui A. C. Cuza*, București, Editura Revistei „Facla”, 1911. A urmat o polemică publică și un proces de calomnie, intentat de Cuza lui Socor, care a fost pierdut de primul (vezi Horia Bozdoghină, *Antisemitismul lui A. C. Cuza în politica românească*, cuvânt înainte de Radu Ioanid, București, Curtea Veche, Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, 2012, p. 43-44). Acuzații de plagiat la adresa lui Cuza au mai lansat N. D. Cocea (în „Facla”, nr. 30 din 2.10.1910 și nr. 33 din 23.10.1910, cf. H. Bozdoghină, *op. cit.*, p. 43) și Nicolae Basilescu. Emanuel Socor (1881-1951), personalitate cu preocupări multiple, și-a întemeiat critica la adresa lui Cuza pe propria specializare în studiul

ulterioară a constat în articole de ziar și diferite discursuri politice, publicate în broșură sau în volum. În 1930, și-a reunit scrierile într-o carte denumită pompos *Studii economice-politice*⁴⁶. În *Introducere*, făcea și o trecere în revistă a principalelor titluri și, deși este vorba pur și simplu de articole de ziar, broșuri, pamflete și texte propagandistice, acestea erau prezentate în termeni precum „studiu”, „studiu complet”, „studiu de teorie a economiei politice” „istoricul” problemei, care „demonstrează”, „confirmă”, „pornește de la adevărul că” etc.⁴⁷.

Masivitatea acestor cărți, autoprezentarea solemnă, invocarea de cifre, tabele, citate, note de subsol dădeau o aparență de cercetare științifică. A. C. Cuza invoca adesea autoritatea științei ca bază a antisemitismului. Știința, spunea Cuza, se ocupă de descoperirea adevărului, iar constatările științei sunt antisemite, „adevărul” despre evrei rezumându-se la: „Popor vagabond. Rasă sterilă. Religie dușmană. Element anarhic. Nație parazită. Anahronism periculos”. În viziunea ideologului antisemit, toate disciplinele și ramurile științei conduceau la concluzii defavorabile evreilor: știința istorică îi arăta „în conflict permanent cu toate națiile”; știința antropologică le evidenția „inferioritatea sângelui”; știința teologică releva sursele religioase ale materialismului lor; știința politică îi indica pe evreii ca o amenințare pentru stat și găsea și „soluția” – „eliminarea jidanilor din mijlocul tuturilor națiilor”; în fine, știința filozofică, analizând iudaismul, „justifică înlăturarea lui”⁴⁸. Mai spune Cuza: „Plecând de la observații empirice, locale, cu caracter practic, particular, știința Iudaismului trece la cercetarea generală a fenomenului. Și ea a trebuit să răzbată prin diferite stadii ideologice – a umanitarismului, liberalismului, asimilismului – până când a ajuns să se formeze ca *știință exactă a Iudaismului, fixat ca problemă universală umană, cuprinzând și soluția ei*”. Printre „soluțiile” citate se află și cea a lui Adolf Wahrmund, care, în prezentarea lui Cuza, se rezumă la: „*Eliminarea jidanilor din mijlocul popoarelor ariane, creștine, mergând până la internarea lor silită, în masse mai mari, ca măsură internațională*”. Concluzia exprima „[n]ecesitatea eliminării Iudaismului, ca element potrivnic culturii celorlalte popoare și intereselor umanității”⁴⁹.

Revenind la modalitățile de combinare dintre ideologie și știință, cea mai întâlnită situația era aceea de „academizare” a discursului resentimentar. Numeroase broșuri antisemite publicate de autori anonimi, fără carieră academică, apelau la citate cu note de subsol și bibliografie pentru a da greutate scriiturii.

În sfârșit, au fost numeroase și situațiile în care universitari, oameni de știință, intelectuali publici, consacrați într-un domeniu, au făcut abuz de autoritate epistemică⁵⁰,

populațiilor, semnând un tratat cu titlul *Despre populație*, Iași, Editura Librăriei Socec & Co., Societate Anonimă, 1913. Socor a avut o îndelungată activitate în presă, fiind în perioada interbelică codirector al ziarelor democratice „Adevărul” și „Dimineața” (1924-1933), publicații care erau o țintă majoră a propagandei antisemite, cuziste și legionare. De altfel, Socor a și fost, în decembrie 1930, ținta unui atentat armat comis de un simpatizant legionar, îndemnat, conform declarațiilor din anchetă, de avocatul Mile Lefter, un apropiat lui al lui A. C. Cuza și Corneliu Zelea Codreanu (*Atentat în redacția ziarelor „Dimineața” și „Adevărul”*, în „Curentul”, 31.12.1930, p. 4; *Paid Anti-Semite Tries to Shoot Jewish Editor*, în „Jewish Daily Bulletin”, 31.12.1930, p. 1).

⁴⁶ A. C. Cuza, *Studii economice-politice (1890-1930)*, București, Editura Casei Școalelor, 1930.

⁴⁷ *Ibidem*, p. LXXVII-LXXXV.

⁴⁸ Idem, *Antisemitismul științei*, în „Apărarea Națională”, an I, nr. 15, 1.11.1922, p. 1-6.

⁴⁹ Idem, *Evoluția științei antisemitismului*, în „Apărarea Națională”, an II, nr. 19, 1.01.1923, p. 11-15. Subl. A. C. Cuza.

⁵⁰ J. M. Bochenski, *Ce este autoritatea? Introducere în logica autorității*, traducere Thomas Kleininger, București, Humanitas, 1992, p. 57 și urm. Iată definiția logică a autorității epistemice dată de Bochenski: „P este o autoritate epistemică pentru S în domeniul D atunci când S recunoaște din principiu drept adevărată orice propoziție

încercând să transleze reputația lor, obținută în domeniul de competență, în discuțiile despre situația evreilor. Analiza acestei categorii este complicată de faptul că majoritatea intelectualilor naționaliști cu statut academic au adăugat la profesia de bază alte preocupări, poziții instituționale, roluri și, mulți dintre ei, au făcut politică activă. Trebuie văzut de la caz de caz cum s-au născut reputațiile, cât a contat cariera academică și cât notorietatea obținută prin alte tipuri de prezențe publice. De asemenea, este de văzut dacă antisemitismul a contaminat sau nu discursul științific și prestația pedagogică.

Profesorul Nicolae C. Paulescu este fără îndoială un caz clasic de om de știință care a făcut abuz de propria reputație pentru a-și aroga o competență în „problema evreiască”. Profesor de fiziologie la Facultatea de Medicină din București, cu studii în Franța, Paulescu a devenit cunoscut pentru contribuția sa la descoperirea proprietăților fiziologice ale insulinei. Ulterior, rolul său a fost exagerat, fiind creditat în mediile naționaliste pentru descoperirea insulinei, susținându-se că i s-ar fi cuvenit premiul Nobel pentru aceasta – poveste transformată în mit antioccidental și antisemit. Într-o lucrare recentă, acest mit este deconstruit, arătându-se că produsul pentru care cercetătorii canadieni Frederick G. Banting și John J. R. Macleod au primit premiul Nobel în 1923 a fost obținut printr-o metodă biochimică de purificare a insulinei complet diferită de metoda fiziologică folosită de Paulescu. Acest preparat pancreatic a fost testat cu succes la om, spre deosebire de „pancreina” brevetată de Paulescu în 1922, un produs rudimentar, care a fost testat doar pe câini și nu ar fi fost acceptat în medicina clinică. Cel mult se poate spune că Paulescu s-a numărat printre cercetătorii care au contribuit la stabilirea proprietăților fiziologice ale insulinei și a rolului acesteia la scăderea cantității de glucoză din sânge. S-a mai observat că metoda de preparare a extractului pancreatic făcută publică de Paulescu în 1920-1921 semăna izbitor, conceptual și tehnic, cu metoda anunțată în 1919 de un cercetător de la Rockefeller Institute, Israel S. Kleiner. Studiul lui Kleiner (care era evreu), publicat în cea mai importantă revistă de chimie biologică a momentului, nu a fost citat de Paulescu și există bănuiala legitimă că profesorul român a plagiat metoda⁵¹.

La momentul publicării cercetărilor privind insulina, antisemitismul lui Paulescu (care s-a născut în 1869) era deja profilat, dar avea să se dezlănțuie în formule și mai virulente pe parcursul anilor '20. *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria*, cartea pe care o critică Salzberger, fusese publicată încă din 1913. Aceasta, alături de altele, era înscrisă într-o serie de lucrări personale de „fiziologie filozofică”. Moda fiziologiilor filosofice a fost stimulată de scientism, apoi de darwinismul social, știința medicală părănd a furniza metode experimentale de confirmare și consolidare a discursului filosofic. Această biologizare și medicalizare a comportamentului și gândirii umane a fost una din căile de forjare a rasismului cultural și biologic. Trăsăturile caracteriale identificate cu ajutorul fiziologiei erau investite în imaginarul rasial cu caracteristici permanente, imutabile, naturale, de care nu se poate scăpa.

În 1910, Paulescu publica *Instincte sociale, patimi și conflicte, remedii morale*⁵². Interesant este că antisemitismul abia transpare din acest tratat de „morală științifică”.

care îi este comunicată de către P (în formă asertivă) și care face parte din domeniul D”. Pomind de aici, se poate spune că abuzul de autoritate epistemică apare atunci când P pretinde și reușește, beneficiind de recunoașterea în domeniul D, să-i fie recunoscută din principiu autoritatea într-un alt domeniu, să-i spunem E.

⁵¹ Peter Manu, Horia Bozdoghină, *Polemica Paulescu: știință, politică, memorie*, studiu introductiv de William Totok, postfață Radu Ioanid, București, Editura Curtea Veche, 2010, p. 41-73.

⁵² Nicolae C. Paulescu, *Instincte sociale, patimi și conflicte, remedii morale*, București, Institutul de Arte Grafice „Constantin Stere”, 1910. Înainte de cuprinderea în volum, conținutul a fost serializat în revista

Prin urmare, se poate spune că radicalizarea antisemită a lui Paulescu s-a produs în anii imediat următori. În *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria* aversiunea față de evrei devenea deja element central. Apoi, Paulescu avea să rescrie cartea din 1910, publicând-o într-o altă formă în 1921⁵³. De data aceasta, „problema evreiască” devenea factor explicativ principal pentru păcate individuale, sociale și politice ale lumii de atunci. Din 1922, odată cu apariția revistei „Apărarea Națională”, Paulescu scria frecvent, aproape în fiecare număr, având o contribuție esențială la răspândirea stereotipurilor antisemite. Seria de „fiziologie filozofică” a continuat cu o serie de broșuri imunde sub titlul *Degenerarea rasei jidănești*⁵⁴, unele dintre cele mai violente publicații anti-iudaice din literatura de limbă română.

Pe coperta tuturor acestor publicații, Paulescu și-a declinat calitatea de profesor la Facultatea de Medicină din București. La *Degenerarea rasei jidănești* a apărut în plus o zvastică, însemnul L.A.N.C., utilizat pentru a semnala afinitatea cu mișcarea nazistă. Cărțile conțineau aparat critic, simulau stilul științific și invocau autorități academice în sprijinul diatribelor.

Spre deosebire de A. C. Cuza, care își extrăgea marea majoritate a „dovezile” împotriva evreilor din științele sociale, Paulescu a avut ca principală linie argumentativă critica Talmudului. Profesorul de fiziologie convertit în filozof se înscria într-o lungă tradiție intelectuală care găsea în Talmud justificări pentru persecutarea evreilor. Pe scurt, această tradiție, cu rădăcini medievale, a instaurat ideea că aspectele criticabile ale evreității își aveau originea în precepte talmudice; acestea i-ar fi transformat pe evrei, pe toți evreii, indiferent dacă erau sau nu familiarizați cu Talmudul, într-o amenințare directă la adresa creștinilor, furnizând justificări pentru crimă și dominație. În fapt, critica se baza pe falsuri, interpretări eronate, scoateri din context și ignorarea tradiției iudaice.

Numărul cărților antisemite despre Talmud a explodat în secolul XIX, în toată lumea, apărând și adepți români ai acestui tip de abordare. Cel mai influent dintre deschizătorii de drum a fost Bogdan Petriceicu-Hasdeu, cunoscut lingvist și scriitor, membru al Academiei Române și om politic. Acesta a scris un *Studiu asupra iudaismului. Talmudul ca profesiune de credință a poporului israelit*⁵⁵, în care elabora pe tema influenței negative a Talmudului asupra evreilor. În acest „studiu”, împănate cu citate și note de subsol, se afirmă, printre altele: „Ovreei sunt un vierme intestinal, ce ne roade pe noi drept la inimă!”⁵⁶ Cartea lui Hasdeu s-a dovedit a fi foarte influentă, după cum ne povestește G. Panu în *Amintiri de la „Junimea” din Iași*: „[O]amenii învățați aveau alt mijloc de a combate pe evrei. Acest mijloc era a arăta că, după legile lor, după talmud, evreeii sunt datori să fie lacomi, cruzi și înșelători cu alte rase. [...] Câte nopți n-am petrecut în discuții furtunoase de asemenea natură! D. Hășdău cu vasta sa erudiție de pe atunci tipărise un opuscul intitulat, mi se pare: *Evreeii și Talmudul* și mai scrisese încă o broșură intitulată *Istoria toleranței religioase la români*. În primul opuscul d-sa adunase tot ce se poate extrage din Talmud nefavorabil evreilor, cu comentariile celor mai iluștri antisemiți din Europa. Acest opuscul avu un răsunet mare, toți îl citeau și îl aprobau”⁵⁷.

„Dascălul”. Cartea a fost reeditată după căderea comunismului, într-o ediție necritică îngrijită de Răzvan Codrescu, la București, Fundația Anastasia, 1995.

⁵³ Idem, *Cele patru patimi și remediile lor*, București, Editura Cartea Românească, Atelierele Sfetea, 1921.

⁵⁴ Idem, *Degenerarea rasei evreiești*, București, Tipografia Raiculescu, 1928.

⁵⁵ B. Petriceicu-Hăjdeu, *Studiu asupra iudaismului. Talmudul ca profesiune de credință a poporului israelit*, București, Editura Biroului Universal, 1916.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 5-6.

⁵⁷ G. Panu, *Amintiri de la „Junimea” din Iași*, vol. I, București, Editura „Remus Cioflec”, 1942, p. 325.

Gheorghe Bogdan-Duică, cunoscut ca un erudit istoric literar, ale cărui cărți antisemite au intrat în canonul radicalismului local (de exemplu, erau incluse în lista cu lecturi recomandate, număr de număr, de „Apărarea Națională”, alături de cărțile lui Verax, Cuza și Paulescu), a mers, de asemenea, pe această direcție⁵⁸. Bogdan-Duică s-a folosit de false traduceri din Talmud răspândite la sfârșitul secolului XIX.

A. C. Cuza a dedicat Talmudului zeci de pagini, în broșuri sau în „Apărarea Națională”, alături de Paulescu. Prin acest filtru va fi perceput subiectul de Corneliu Zelea Codreanu și generația sa. „În ea [«Apărarea Națională»] găseam tot ce ne trebuia pentru o perfectă lămurire și înarmare a noastră, scria Codreanu. Articolele profesorilor Cuza și Paulescu erau citite cu religiozitate de tot tineretul și aveau pretutindeni în rândurile studenților și la București și la Cluj un mare răsunet.”⁵⁹

Discursul antisemit și-a creat propriile tradiții intelectuale, bazându-se de timpuriu pe intertextualitate și autoreferențial. Dovezile convocate pentru a susține o linie argumentativă erau rareori din realitatea locală imediată; ele proveneau adesea din alte texte antisemite. Cu timpul s-au adunat răspunsuri pe toate subiectele majore privind viața politică, economică, socială și culturală, astfel încât orice element nou apărut era trecut prin grila de lectură imperativă, părănd o confirmare a unor adevăruri imuabile deja statuate și a unor teorii cu soliditate științifică. S-a ajuns astfel la circularitate: antisemitismul a devenit dovada propriului „adevăr”. Din perspectiva antisemită, nu existau noutăți, ci doar reconfirmări. Evreul în descrierea iudeofobă era „evreul etern”.

Putem verifica aceste lucruri și pe cartea criticată de Salzberger, *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria*, urmărind bibliografia invocată de Paulescu prin notele de subsol. Așa cum observa și Salzberger, Paulescu nu s-a servit, atunci când a dat citate din Talmud, de un text original, ci a apelat la pasaje preluate dintr-o carte „clasică” a antisemitismului european, *Der Talmudjude* (Münster, 1871), semnată de preotul catolic ultramontanist August Rohling. Mai precis, a folosit traducerea în limba română a cărții, apărută în 1876, pe care a consultat-o la Biblioteca Academiei Române⁶⁰. Salzberger scria tranșant: Rohling „a fost dovedit și înfierat ca mincinos, ignorant, traducător fals și tendențios și calomniator ordinar”⁶¹.

Rohling susținea că Talmudul conține un veritabil program de instaurare a dominației mondiale evreiești, furnizând justificări pentru uciderea, exploatarea, înșelarea creștinilor și violarea femeilor creștine. Cu ajutorul acestei lucrări, Rohling a preluat postul de profesor de studii biblice la Universitatea Germană din Praga. Cartea a devenit faimoasă în timpul procesului privind acuzația de omor ritual din Tisza-Eszlar, din 1882-1883. Rohling a apărut în fața instanței ca martor-expert, susținând că omorul ritual era justificat de Talmud. După proceduri și arestări abuzive, acuzații au fost până la urmă achitați. Rohling în schimb a căpătat o faimă internațională⁶². Chiar în perioada

⁵⁸ Vezi, în special, G. Bogdan-Duică, *Românii și evreii*, București, Institutul de Arte Grafice „Tipografia Românească”, 1913.

⁵⁹ Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, Sibiu, Editura Totul pentru Țară, Tipografia Vestemean, 1936, p. 51.

⁶⁰ August Rohling, *Ovreiul talmudist prezentat spre considerațiune matură jidovilor și creștinilor de tot rangul*, Budapesta, Institutul „Hunyadi Mátyás”, 1876. La exemplarul pe care l-am consultat, la Biblioteca Centrală Universitară București, lipsește pagina de gardă, dar există o însemnare de mână care precizează că traducerea s-a făcut după a patra ediție în germană și deslușește două din cele trei nume ale traducătorilor: S. R. – Silviu Rezei, I. S., I. P. P. – Ion Pop Păcurar.

⁶¹ Șama Salzberger, *Adevăruri despre Talmud*, 1938, p. 8-9.

⁶² William I. Brustein, *Roots of Hate. Antisemitism in Europe before the Holocaust*, Cambridge/New York etc., Cambridge University Press, 2003, p. 86.

procesului, eruditul Franz Delitzsch, teolog luteran și ebraist, a demonstrat fără drept de apel că Rohling a falsificat, scos din context și interpretat aberant „citatele” din Talmud utilizate și că, în plus, l-a plagiat masiv pe Johann Andreas Eisenmenger, un alt „clasic” al antisemitismului⁶³, invocat și acesta ca „autoritate” de către Paulescu. Orientalistul protestant Eisenmenger a publicat în 1700 o carte care răstălmăcea Talmudul (*Entdecktes Judenthum*), considerată de mulți ca piatră de temelie a antisemitismului academic. Pe lângă critica lui Delitzsch, Rohling a fost expus public în presă de rabinul Joseph Samuel Bloch, care a arătat că Rohling a apelat la falsuri și că, în plus, era un plagiator și un impostor, necunoscând limba ebraică așa cum pretindea. În urma scandalului, Rohling și-a pierdut postul de la Praga și a fost nevoit să se retragă din viața publică⁶⁴.

Paulescu era la curent cu controversele din jurul lui Eisenmenger și Rohling, dar le-a minimalizat și pus pe seama unui complot evreiesc⁶⁵. Autenticitatea citatelor din Talmud cuprinse în cartea lui Rohling a fost susținută emfatic în mai multe rânduri și de „Apărarea Națională” (care o includea, de asemenea, în rândul lecturilor canonice)⁶⁶. Interesant este că totuși, mai târziu, chiar în „Apărarea Națională” avea să fie recunoscută impostura lui Rohling. Iată ce se scria într-un articol nesemnlat: „Cu texte de această ultimă speță, cu dibăcie alese și turnate, și-a compus profesorul Rohling pamfletul său. Nu trebuie să ne codim a o recunoaște: cartea aceasta n-are nimic științific, e nedemnă de un om de știință”⁶⁷.

Încă un exemplu. Paulescu a citat pe larg, în capitolul despre „Cahal”, din *Cartea Cahalului* (1869), a lui Jacob Brafmann. Acest „expert în probleme evreiești” al Imperiului Țarist vorbea despre forme secrete de statalitate construite de comunitățile evreiești sub coordonarea Alianței Israelite Universale. Scopul acestor organizații secrete ar fi fost să submineze afacerile creștinilor, să le preia proprietățile și, în final, să obțină puterea politică. Cartea lui Brafmann a fost publicată pe banii statului țarist, distribuită printre oficiali și luată în serios⁶⁸. *Cartea Cahalului* a deschis calea pentru *Protocoalele Înțelepților Sionului* (1903), faimosul fals conspiraționist, care s-a bucurat de o spectaculoasă distribuție internațională. Cartea a fost tradusă integral în limba română de Ion Moța, apărând în 1923, odată cu lucrarea lui Salzberger⁶⁹. Toți antisemiții importanți din România au citat-o ca pe o sursă cu autoritate. Paulescu a publicat încă din 1922 fragmente din *Protocoale*, în serial, în „Apărarea Națională”. Și de data aceasta, deși era la curent cu demonstrațiile care arătau că *Protocoalele* erau un fals ordinar, Paulescu a ieșit în presă să le apere autenticitatea⁷⁰.

⁶³ Pentru detalii, vezi Anders Gerdmar, *Roots of Theological Anti-Semitism. German Biblical Interpretation and the Jews, from Herder and Semler to Kittel and Bultmann*, Leiden/Boston, Brill, 2009, p. 225-226.

⁶⁴ Marvin Perry, Frederick M. Schweitzer, *Antisemitism. Myth and Hate from Antiquity to the Present*, New York, Palgrave Macmillan, 2002, p. 62-63; Victor Karady, *The Jews of Europe in the Modern Age. A Socio-Historical Outline*, Budapesta/New York, Central European University Press, 2004, p. 363.

⁶⁵ Nicolae C. Paulescu, *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria*, p. 36 și urm.

⁶⁶ Vezi, de exemplu, Notus, *Ovreii – ce este Talmudul*, în „Apărarea Națională”, an I, nr. 4, 15.05.1922, p. 18; A. C. Cuza, *Antisemitismul științei*, loc. cit., p. 5; A. C. Cuza, *Viața rabinului botezat Neofit – denunțatorul asasinatului ritual la jidani*, în „Apărarea Națională”, an III, nr. 17, 1.12.1924, p. 385 și urm.

⁶⁷ Spinoza – exponent al iudaismului, în „Apărarea Națională”, an V, nr. 3, 1.06.1927, p. 13.

⁶⁸ Stephen Eric Bronner, *A Rumor about the Jews. Reflections on Antisemitism and the Protocols of the Learned Elders of Zion*, New York, St. Martin's Press, 2000, p. 74-75.

⁶⁹ *Evangelia jidanilor. Protocoalele Înțelepților din Sion*, București, Tipografia Steaua, 1922 (text parțial); *Protocoalele Înțelepților Sionului*, traducere Ion Moța, București, Tipografia „Triumful”, 1923.

⁷⁰ Nicolae Paulescu, *Protocoalele Sionismului (răspuns unei critici jidănești)*, în „Apărarea Națională”, an II, nr. 3, 1.05.1923, p. 6-7.

În fine, pentru a ne opri aici cu exemplele, Paulescu, care a locuit mulți ani în Franța, se dovedea a fi la curent cu literatura antisemită de limbă franceză. Printre cărțile citate des se număra best-sellerul *La France juive* (1886), a lui Édouard Drumont, lider al Ligii Antisemite Franceze, extrem de activ în timpul Afacerii Dreyfus. Drumont a semnat și *Prefața* la traducerea în franceză a cărții lui Rohling din 1889, afirmând și el că „nici o îndoială nu poate pluti asupra autenticității textelor citate”⁷¹.

Paulescu îi mai citează pe: Paul Copin-Albancelli, cunoscut militant naționalist din Action Française, cu a sa *Le Drame maçonnique. Le Pouvoir occulte contre la France* (1908); A. Chabauty, autor al pamfletului din 1882 *Les Juifs, nos maitres!*; scriitorul naționalist Roger Gougenot des Mousseaux, cu o carte care l-a influențat pe Drumont – *Le Juif, le judaïsme et la judaïsation des peuples chrétiens* (1869) etc.

Așadar, după cum s-a putut vedea, deși revendica respectabilitate științifică, Paulescu s-a bazat în cea mai mare parte pe cărți semnate de alți autori antisemiți, care nu se bucurau de recunoaștere în lumea academică. Puținele titluri serioase citate erau utilizate contrar spiritului lor, prin decupaje interpretate în cheie antisemită.

Cum a răspuns Salzberger la această construcție barocă de minciuni? Predând o veritabilă lecție de polemică modernă. Urmând precepte talmudice, autorul botoșănean a plecat de la premiza bunei credințe a autorului cărții *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Franc-Masoneria*. Deși nu-și făcea iluzii asupra lui Paulescu, cel care propovăduia „ura cea mai sălbatecă împotriva evreilor”⁷², Salzberger a susținut, pentru păstrarea tonului civilizată al dezbaterii, că poate porni de la ideea că profesorul bucureștean s-a lansat în diatriba antisemită din ignoranță, fiind înșelat de falsurile lui Rohling și neavând acces la textul talmudic original din cauza lipsei competențelor lingvistice necesare. Mai important, Salzberger preciza că face o critică de idei, nu un atac la persoană: „Eu nu combat *persoana* autorului, care a fost victima unui ignorant, ci numai *ideile* sale, arătând că sunt eronate”⁷³.

În demersul său, Salzberger s-a mai ghidat după un precept talmudic important: „Să știi ce să răspunzi”. Iar acest lucru nu era posibil fără știință de carte. *Adevăruri despre Talmud* arată o foarte atentă lectură a textelor religioase iudaice, o bună cunoaștere a contextelor istorice și o interpretare admirabilă prin echilibru. Mergând la textele originale, Salzberger a putut devoala falsuri, a completat paragrafe la frazele scoase din context, a lămurit ceea ce astăzi s-ar numi situația de discurs, ansamblul circumstanțelor în care a avut loc o enunțare. Și, în general, beneficiind de intimitatea culturală cu obiectul de studiu, a reușit să explice prevederile talmudice în spiritul tradiției iudaice, aducându-și contribuția la o mai bună cunoaștere a culturii evreiești de către ne-evrei și de către evreii înșiși.

⁷¹ După ediția franceză a fost realizată, după 1989, o nouă traducere în limba română a cărții lui Rohling: *Evreul după Talmud*, traducere Dorin Manea, București, Editura Samizdat, f.a. Citatul din *Prefața* lui Drumont la p. 3.

⁷² Șama Salzberger, *Adevăruri despre Talmud*, 1938, p. 8.

⁷³ *Ibidem*, p. 23.

THE ANTISEMITISM AS A FALSE SCIENCE.
ȘAMA SALZBERGER VS. NICOLAE PAULESCU
(Summary)

Keywords: academic and religious antisemitism, nationalism, Jewish responses, Talmud, student movements.

The idea of this study came with the discovery of an obscure book, belonging to an unknown author, which is the best ever written reply to the infamous antisemitic work of Nicolae C. Paulescu, professor of physiology from the Medical University in București. The name of the author and the book: Șama Salzberger, *Truths about the Talmud and Judaism (Adevăruri despre Talmud și Judaism)*. Not many things are known about Șama Salzberger. His whole life, Salzberger remained a small salesman in Botoșani. But aside from the small business which provided for his family, Salzberger hid a great passion for books; behind the modest salesman there was a learned scholar. Salzberger's book was published in two editions in the inter-war period, in 1923 and 1938. The two years were of a symbolic importance for the subject Salzberger wrote about, as they were key moments in the development of antisemitism as a mass political movement in Romania between the two World Wars. According to his own confessions, the Talmudist from Botoșani wrote the book before the First World War and hesitated to publish it, thinking, for a while, that the changes after the Great War would change the situation of the Jews and the debates of a religious nature would become irrelevant. He soon discovered that, "to the contrary, the religious attacks multiplied" and decided to publish the book to show that anti-Semites "did not use honourable weapons in their fight against Judaism seeing as they mainly use lies and slander whereof their readers cannot verify the accuracy". In his preface to the second edition, written in October 1938, Salzberger wrote that "the events of these recent times have showed me that my work is still very relevant". Unlike another important antisemite, professor A. C. Cuza from Iași, who got most of his „proof” against the Jews from social sciences, Nicolae C. Paulescu had as his main argument the critique of the Talmud. The Physiology professor turned philosopher joined a long intellectual tradition which found in the Talmud justification of the persecution of the Jews. The essence of this tradition, which had medieval roots, explained the idea that the criticisable aspects of Judaism had their origins in the Talmud's laws; this made the Jews, all Jews, whether they knew the Talmud or not, into a direct threat for Christians, giving them a justification for crime and domination. In fact, the criticism was based on lies and wrong interpretations, things taken out of context and the ignorance of the Jewish traditions. The number of anti-Semitic books about the Talmud soared in the 19th century, throughout the world and Romanian adepts of this way of thinking also appeared. Nicolae Paulescu was one of them. In this review of Paulescu's books, Salzberger was guided by an important Talmudic prescription: "know what to answer". *Adevăruri despre Talmud* shows proof of a very careful knowledge of the Jewish religious texts, a good knowledge of the historical contexts and an admirably well balanced interpretation. By going back to the original texts and having the advantage of a cultural intimacy, Salzberger could reveal lies in Paulescu's writings, completed the paragraphs of the sentences taken out of context, clarified what today would be called the situation of the discourse – the complete context in which a statement was made.